

Eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunta

Lausunto Dnro 120/2022

MmV@eduskunta.fi

21.11.2022

Valtioneuvoston huoltovarmuusselonteko, VNS 8/2022 vp

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry kiittää maa- ja metsätalousvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua ja esittää lausuntonaan seuraavaa.

Yleistä

Valtioneuvoston huoltovarmuusselonteko on ensimmäinen lajiaan. Siinä on tarkoitus määrittää keskeiset linjaukset huoltovarmuuden kehittämiseksi vuoteen 2030 mennessä. Muuttuneessa turvallisuusympäristössä väestön, talouselämän ja maanpuolustuksen välttämättömimpien perustarpeiden turvaaminen on edelleen huoltovarmuustyön ytimessä, mutta myös uudenlaisiin ughiin varautuminen on tärkeä osa nykyaikaista huoltovarmuustoimintaa.

MTK keskittyy lausunnossaan huomioihin, jotka liittyvät erityisesti oman toimialansa merkitykseen huoltovarmuuden turvaamisessa. Lämpö ja ruoka ovat väestön perustarpeita ja kestävän elintarvike- ja energiatuotannon lähteet ovat maaseudulla. Kotimaisessa, vastuullisessa omistuksessa olevat uusiutuvat luonnonvarat tarjoavat hyvän lähtökohdan rakentaa kestävää hyvinvointia, ylläpitää huoltovarmuutta ja kehittää maamme kriisinsietokykyä.

Huoltovarmuusselonteossa korostetaan markkinaehtoisuutta huoltovarmuuden perustana. MTK:n näkemyksen mukaan oma elintarviketuotanto ja kotimaiset energialähteet ovat vahvuuksia. Niiden turvaaminen edellyttää paitsi toimivia markkinoita, myös turvallisuutta varmistamia päätöksiä ja säädöksiä politiikan useilla eri aloilla, niin kotimaassa kuin EU:ssa. Huoltovarmuussäädökset ovat tärkeitä, mutta eivät yksinään riitä turvaamaan huoltovarmuutta.

Koronapandemian aikana ruokaketjumme on osoittanut resilienssiä, mutta MTK haluaa vakavasti kiinnittää huomiota suomalaisen ruokamarkkinan heikkoon kykyyn siirtää ruoan tuotannon nopeasti kasvaneita kustannuksia eteenpäin ruoan arvoketjussa. Ruoan tuotannon kannattavuuskriisin ratkaiseminen on ensiarvoisen tärkeää elintarvikehuollon pitkäjänteiseksi turvaamiseksi. Kannattavuuskriisi ratkaistaan markkinoilla, mutta se voi edellyttää myös lainsäädännöllisiä toimia ja ohjausta tasapainottamaan ruokaketjun nykyisiä voimasuhteita.

Selonteossa on todettu, että Covid-19 pandemian ja Ukrainan sodan myötä kokonaisturvallisuuteen ja huoltovarmuuteen liittyvät asiat ovat olleet aiempaa voimakkaamman huomion kohteena. Konkretiaa ja ajankohtaisuutta tähän tarkasteluun olisi tuonut huomiot Ukrainassa käytävän sodan keskeisistä vaikutuksista muun muassa energiahuoltoon, elintarvikehuoltoon ja reaali-talouteen. Esimerkiksi missään kohtaa selontekoa ei ole tunnistettu Ukrainan sodan pitkittymisen seurauksena uhkaavaa globaalia ruokakriisiä. Asian merkitystä lisää se, että selonteko arvioi Euroopan ja Suomen muuttuneen turvallisuustilanteen olevan vakavampi kuin kertaakaan kylmän sodan jälkeen, ja että muutoksen arvioidaan olevan pitkäkestoinen.

Lisääntyvä kansainvälinen yhteistyö ei korvaa kansallista varautumista

Selonteon luvussa 2 on tarkasteltu monipuolisesti kansainvälistä varautumis- ja huoltovarmuusyhteistyötä, jota tehdään Pohjoismaiden, EU:n ja globaalilla tasolla. Globaalien toimitusketjujen haavoittuvuus sekä yleisesti epävarma ja vaikeasti ennustettavissa oleva toimintaympäristö korostaa kansainvälisen yhteistyön merkitystä. On kuitenkin helppo yhtyä selonteossa esitettyyn näkemykseen, että vaikka kansainvälisen ulottuvuus vahvistuu, suomalainen huoltovarmuusjärjestelmä perustuu jatkossakin kansalliseen varautumiseen ja kansallisiin toimiin.

EU:n kohdalla on todettu yhteisen maatalouspolitiikan mahdollistavan maatalouden harjoittamisen Suomen pohjoisissa oloissa. MTK toteaa, että EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tavoitteet ovat moninaiset, korostaen muun muassa ilmastomuutoksen hillintää ja siihen sopeutumista, biodiversiteettitavoitteita ja vihreän kehityksen ohjelmaa. Useiden arvioiden mukaan yhteinen maatalouspolitiikka ei painota riittävästi ruoantuotantoa muuttuneessa maailmantilanteessa. Lainsäädännössä toimenpiteet EU:n ruoantuotannon vahvistamiseksi ovat toistaiseksi olleet pieniä, tai jopa negatiivisia vaikutuksiltaan. EU:n maatalouspolitiikan lisäksi kotimaisilla politiikkatoimilla on tärkeä rooli luoda toimintaedellytyksiä maataloudelle koko maassa ja turvata huoltovarmuuden kannalta tärkeä kotimainen alkutuotanto.

Euroopan Unioni on koronapandemian myötä aktivoitunut ruokahuollon turvaamiseksi. Esimerkkinä tästä on Valmiussuunnitelma elintarvikeketjun ja –turvan takaamiseksi kriisiaikoina (COM(2021)689), 12.11.2021. Valmiussuunnitelman käytännön merkityksestä ei ole vielä havaintoa.

Suomen tuleva NATO-jäsenyys tuo osaltaan mukanaan uuden velvoittavan rakenteen resilienssikysymysten hoitamiseen. Naton Madridin huippukokouksessa hyväksytyillä linjauksilla NATO tavoittelee jäsenmaiden kriisinelävyvyyden parantamista ja toisaalta pyrkii varmistamaan kriittisten siviilisektoreiden tuen liittokunnan puolustukseen. Yksi Naton seitsemästä siviilivalmiuden perusvaatimuksista (NATO's baseline requirements) koskee elintarvike- ja vesihuollon turvaamista.

Toimintaympäristön muutoksen vaikutusten arviointi jää osin kapea-alaiseksi

Selonteossa keskitytään kansallisessa riskiarviossa (2019) tunnistettuihin, suomalaiseen yhteiskuntaan laaja-alaisesti vaikuttaviin ilmiöihin. Selonteossa näistä riskeistä on otettu mukaan ilmastomuutos, digitalisaatio ja kyberturvallisuus sekä hybridivaikuttaminen. Selonteossa on lisäksi todettu, että Huoltovarmuuskeskus tekee skenaariotyötä Ukrainan sodan vaihtoehtoisista kehityskuluista ja vaikutuksista Suomelle ja Suomen huoltovarmuudelle.

Ilmastomuutokseen liittyvinä keskeisinä kansallisen huoltovarmuuden kysymyksinä on mainittu energiamurros, sään ääri-ilmiöiden vaikutukset fyysisen infrastruktuurin toimintavarmuudelle ja ilmatoriskit ruoantuotannolle ja metsätaloudelle. MTK näkee puutteena, että kyseisessä luvussa (3.2) on käsitelty ainoastaan energiamurrosta, jättäen muut keskeiset kysymykset huomiotta.

Siirtyminen muihin kuin fossiilisiin energialähteisiin on huoltovarmuushaaste, mutta samalla mahdollisuus parantaa omavaraisuuttamme energiahuollossa. Tavoite ajaa alas polttoon perustuva energiatuotantokapasiteetti tuodaan selonteossa perustellusti esille ongelmana, etenkin kaukolämmön tuotannossa, joka on luonteeltaan paikallista ja jossa poltolle on rajallinen määrä vaihtoehtoja. Selonteossa olisi voinut nostaa esille kotimaisen bioenergian tarjoamat mahdollisuudet vihreälle siirtymälle ja energian huoltovarmuuden nopealle lisäämiselle. Asiaa on osaltaan käsitelty

luvussa 5 energiahuollon kehittämistarpeiden yhteydessä, jossa on myös nostettu esille väyläverkoston kunto. Paitsi pitkän tähtäimen, aikajänteen tulisi kattaa myös lähimpien lämmityskausien tarpeet.

Ruoantuotannon ilmastoriskejä on viime vuosina realisoitunut useina sääoloiltaan poikkeuksellisen epäsuotuisina kasvukausina. Niihin varautuminen ja sopeutuminen voi edellyttää esimerkiksi investointeja viljelyalojen vesitalouden parempaan hallintaan. Maailmalla realisoituvat ruoantuotannon ilmastoriskit voivat olla vaikutuksiltaan merkittäviä, johtaa levottomuuksiin ja muuttoliikkeisiin sekä heijastua myös Suomeen.

Materiaalisesta varautumisesta ja omasta tuotantokyvystä huolehdittava

Selonteolle olisi ollut eduksi tarkastella myös geopolitiikan ja globaalitalouden aiheuttamia tarpeita materiaalliseen varautumiseen, vaikutuksia työvoiman liikkuvuuteen sekä maailmanlaajusten arvoketjujen jatkuvuuden turvaamiseen.

Huoltovarmuuden turvaamiseksi materiaallinen varautuminen eri aloilla on tärkeää ja sillä voidaan "ostaa aikaa" vakavissa häiriötilanteissa. MTK katsoo, että vielä tärkeämpää on huolehtia pitkäjänteisesti yhteiskunnan kriittisen tuotannon kansallisten edellytysten säilymisestä ja kehitymisestä suotuisasti. Kotimaisen tuotannon merkitys korostuu erityisesti pitkäkestoisissa kriiseissä. Tähän selonteon luonnos ottaa ansiokkaasti varsin selkeästi kantaa: "Suomella on oltava riittävä varautumisen taso ja mahdollisuuksien rajoissa myös tarvittava omavaraisuus kaikkein välttämättömimpien hyödykkeiden osalta." MTK haluaa muistuttaa, että elintarvikkeet eittämättä ovat väestön toimeentulolle em. välttämättömiä hyödykkeitä.

Elintarvikehuoltosektorin kehittämistarpeisiin tulisi lisätä kannattavuuden parantaminen

Selonteon luvussa 5 on tarkasteltu monipuolisesti elintarvikehuollon tavoitteita, varautumista ja kehittämistarpeita. MTK näkee erityisen merkittävänä selonteossa mainitun viittauksen Yhteiskunnan turvallisuusstrategiaan 2017: "kannattava alkutuotanto on elintarvikehuollon turvaamisen perusedellytys".

Ottaen huomioon vuosina 2021 ja 2022 julkisuudessa näkyvästi käyty keskustelu ruoan tuotannon heikosta kannattavuudesta, asiaa koskevat tutkimustulokset ja viralliset selvitykset muun muassa elintarvikemarkkinavaltuutetun toimesta, on hämmästyttävää, että ruokamarkkinoiden toimivuuden parantamista ei ole noteerattu luvussa, jossa käsitellään sektorin toimintaan liittyviä kehittämistarpeita. MTK esittää, että ruoantuotannon kannattavuuden parantaminen ja ruokamarkkinoiden toimivuuden parantaminen lisäävät sektorin toimintaan liittyvien kehittämistarpeiden luetteloon.

Alkutuotannon kannattavuuskehitys on jo pitkään ollut heikko, mutta vuoden 2021 katovuosi ja nopeasti kohonneiden tuotantopanosten hinnat sekä jäykät elintarvikemarkkinat ovat saattaneet erityisesti monen kotieläintilan toiminnan jatkuvuuden vaakalaudalle. Elintarvikemarkkinoiden toimimattomuus on elintarvikehuollon kriisinkestävyyttä heikentävä tekijä.

Elintarvikehuollon turvaamisen keinovalikoimassa on mainittu tuotteiden ja tuotantopanosten maailmanmarkkinoiden kehityksen seuranta sekä analysoiminen näiden tekijöiden vaikutusta huoltovarmuuteen. Maailmanmarkkinoiden seuranta on tarpeellinen toimi. MTK huomauttaa, että

maailmanmarkkinoiden ohella on tarvetta seurata aiempaa tiiviimmin myös kotimaan markkinoiden kehitystä.

Selonteossa elintarvikehuollon arvoketjun digitalisoituminen on tunnistettu ja kyberturvallisuuden varmistaminen on mainittu kehittämiskohteena. Elintarvikeketjun digitalisoinnissa, ja myös laajemminkin eri alojen digitalisaatiokehityksessä, tulisi myös nähdä mahdollisuuksia ja aktiivisesti kehittää digitalisaation tarjoamia keinoja hyödyntää tietovirtoja ajantasaisen huoltovarmuuden tilannekuvan muodostamisessa.

Julkisia ruokahankintojen tarkastelu huoltovarmuusperustein

MTK yhtyy selonteossa esitettyyn kehittämislinjaukseen, että kokonaisvaltaista varautumista ja huoltovarmuuden vahvistamista on syytä tukea järjestelmällisesti myös julkisilla hankinnoilla. Kestävästi toteutetut julkiset ruokahankinnat vahvistavat huoltovarmuutta ja omavaraisuuttamme.

Vuonna 2018 jokainen suomalainen söi keskimäärin 130 kodin ulkopuolista ateriaa. Julkiset ruokapalvelut tarjosivat näistä noin puolet. Tämä tarkoittaa vuositasolla noin 360 miljoonaa julkista ateriaa.

MTK pitää huoltovarmuuslainsäädännön kokonaistarkastelua sääntelyn ajantasaistamiseksi kannatettavana. MTK pitää tärkeänä, että selvitetään mahdollisuudet tarkistaa julkisten hankintojen sääntelyä siten, että myös huoltovarmuustarpeet tulevat huomioon otetuiksi. Puolustus- ja turvallisuushankintoja koskevaa lakia tulisi tarkastella laajasti eri hyödykkeitä koskien. Esimerkiksi ruoka on keskeinen turvallisuuden osatekijä ja myös sodankäynnin väline, minkä Ukrainassa käytävä sota on osoittanut. Työhön on syytä osallistaa eri alojen viranomaiset ja toimijatahot.

Luvussa 7 esitetyt huoltovarmuuden kehittämislinjaukset vastaavat pitkälti niihin kehittämistarpeisiin, jotka ovat nousseet esille huoltovarmuudesta ja Huoltovarmuuskeskuksesta tehdyissä arvioinneissa ja selvityksissä vuosina 2020-2021.

Markus Lassheikki
Kehitysjohdaja